

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАДАНИЯТ ВА
СПОРТ ИШЛАРИ ВАЗИРЛИГИ
РЕСПУБЛИКА АХБОРОТ ВА МЕТОДИКА МАРКАЗИ
ЎЗБЕКИСТОН ДАВЛАТ КОНСЕРВАТОРИЯСИ**

**ИЛҲОМ ИКРОМОВ
АНВАР ЛУТФУЛЛАЕВ**

ДОЙРА

“МУСИҚА НАШРИЁТИ”

ТОШКЕНТ – 2009

Ўзбекистон давлат консерваториясининг Илмий-услубий кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган.

Маъсул мушаррир:

С.М.Бегматов – Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори, санъатшунослик фанлари номзоди.

Такризчилар:

А.Йўлдошев – Ўзбекистон давлат консерваторияси катта ўқитувчиси.

М.И.Тошмушаммедов – Ўзбекистон давлат консерваторияси профессори.

Мазкур ўқув қўлланмада дойра ижрочилик санъати тарихига доир маълумотлар, услубий кўрсатмалар, дойра усулларини ноталаштириш ва ижро этиш қоидалари баён этилган.

Икки қисмдан иборат ушбу ўқув қўлланма олий ва махсус таълим муассасалари талабалари учун мўлжалланган.

СЎЗ БОШИ

Икки қисмдан иборат ушбу ўқув қўлланма олий ва ўрта махсус муסיқа ўқув юртлари талабаларига мўлжалланган. Биринчи қисмда дойра ижрочилигига доир қисқача тарихий маълумотлар, муסיқа ижрочилигининг ўрни ва ривожланиш жараёни, дойра усуллари ноталаштириш ва ижро этиш қоидалари баён этилган. Шунингдек, ўқув қўлланмада услубий кўрсатмалар берилган. Дойра зарбларини ижрочиликда қўллаш услублари, пауза, лига, акцент, нуқталик усуллар, рез, синкопа, триол каби белгиларнинг ижро услублари соддагина оммабоп равишда тушунтирилган.

Амалиётда кенг қўлланиладиган «Форшлаг»лар ижро услубига алоҳида тўхталиб, услубий тушунчалар ва машқлар келтирилган. Шу билан бирга, И.Икромовнинг бир қанча ўзи басталаган этюд ва дуэтлари ўқув қўлланмадан ўрин олган. Бу этюдлар дойра, ноғора усуллари ва қочиримлари асосида ёзилган бўлиб, созанданинг ижро имкониятларини оширишда, унинг якканавозликда, рақс санъатидаги усулларни ўзлаштиришида, миллий куйларга жўр бўла олишида, зарбларнинг соф ва техник такомилдаги қийинчиликларни енгишида ёрдам кўрсатади. Бу қисмда Ўзбекистон композиторларининг дойра ва фортепиано учун мослаштирилган асарларидан намуналар ҳам берилган. Бинобарин, дойра ва бошқа урма чолғуларнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш жараёни, Ўзбекистондаги воҳалар ҳудудида дойра усуллари яратилиши ва дойра ижрочилик санъатининг ўзига хос ижрочилик услублари ёритилади.

Ижрочилик услубларининг хилма–хиллиги турли вилоятларда турлича бўлиб, уларнинг фарқлари ҳозирги кунгача сақланиб қолмоқда. Айниқса, Хоразм дойрачиларининг ижрочилик маҳорати, жумладан, оҳанг, зарб жиҳатидан Ўзбекистоннинг бошқа вилоятларидаги дойрачилардан фарқ

қилади. Шу боис, биринчи қисмга илк мартаба Хоразм усулларига хос дойра ва фортепиано учун мослаштирилган «Лазги», «Галалайлум» асарлари ва М.Ашрафий, Г.Мушель, Ф.Олимов каби композиторларнинг куйлари ҳам киритилган.

XX асрнинг биринчи ярмидан бошлаб, Ўзбекистон дойра ижрочилигининг янги шакли, яъни дойра яккаасозлигида рақсга жўр бўлиш жанри шакллана бошлади ва бу йўналиш бугунги кунда ҳам аҳамиятга эга. Шунинг баробарида, дойрачилардан жамоа – дасталар, ансамбллар тузиш оммалашди. Бу жараён, ҳозирда ҳам айниқса, дойрада ижрочилик усулларини эгаллашда муҳим услуб сифатида қўлланилади.

Китобнинг биринчи қисми таниқли санъат усталари – Ўзбекистон халқ артисти Уста Олим Комилов, Ўзбекистонда хизмат кўрсатган артист Тўйчи Иноғомов каби ижрочилар яратган дойра усулларини И.Икромов томонидан ноталаштирилган намуналари билан яқунланади.

ДОЙРА ЧОЛҒУСИ ҲАҚИДА

Марказий Осиё халқлари мусиқа маданиятининг сарчашмалари узоқ ўтмишдан бошланади. Милоддан аввалги биринчи минг йилликдаёқ Марказий Осиё халқлари ҳаётида мусиқа ва рақс санъати алоҳида аҳамият касб этган. Марказий Осиё ва айрим шарқ халқлари кўҳна мусиқа маданиятининг ўзига хос белгиларидан бири — оммавий халқ қўшиқлари ва чолғу куйлари билан бир қаторда, анъанавий ҳисобланган оғзаки услубдаги мусиқа санъати вужудга келди ва ривожланди.

Марказий Осиё халқларининг, жумладан, ўзбек халқининг қадимий куй ва қўшиқлари тўғрисидаги дастлабки маълумотларни шарқ мусиқа маданияти ҳақида фикр юритган ўрта аср олимларининг рисоаларидан ҳам билиб олсак бўлади. Мусиқа илми ва амалиётига оид турли муаммолар устида

биринчилар қаторида фикр юритган мутафаккирлардан бири машҳур файласуф, қомусий аллома Абу Наср Форобийдир (IX – X аср). Унинг мусиқага оид «Китоб ал – мусиқий ал – кабир» номли улкан китоби («Мусиқа ҳақидаги катта китоб») кейинги авлодлар ижоди учун дастуриламал сифатида хизмат қилиб келмоқда десак, ҳеч муболаға бўлмайди. Шунингдек, бу асар Абу Али ибн Сино (X – XI аср), Абдурахмон Жомий (XV аср), Нажмиддин Кавкабий (XVI аср) ва Дарвиш Али Чангий (XVI – XVII аср) тадқиқотларига ҳам асос бўлди. Уларнинг асарларида зикр этилишича, Марказий Осиё халқлари, айниқса, ўзбек халқининг мусиқа маданияти, жумладан, чолғу созлари қадим замонларданоқ хилма – хил ва бой бўлганлигидан далолат беради. Асрлар давомида Марказий Осиёда танбур, уд, най, чанг, рубоб, қўбиз, ғижжак, сурнай, буламан, ноғора ва дойра каби мусиқа чолғулари кенг қўлланилиб келинган.

Бизгача етиб келган маълумотларга кўра, жўрनावоз зарбли соз сифатида оммалашган дойра ҳам ўзининг ривожланиб келаётган, миллий оҳангларга бой зарб ва усуллари билан халқ орасида шуҳрат қозониб келган.

Эрамиздан аввалги икки мингинчи йилликка оид Саймалитош археологик қазилмаларидан топилган дойрасимон созларда ижро этилаётган тасвирлар жуда қадим пайтлардаёқ вужудга келган чолғу эканлигидан гувоҳлик беради. Турли тасвирларда акс эттирилган бу чолғу замонавий ўзбек ва тожик дойраларига айнан ўхшаб кетади.

Айрим қадимий тасвирлардагига нисбатан дойранинг ҳозирги тузилишида баъзи ўзгаришлар мавжуд. Масалан, дойра гардишида тешиклар ўйилмайди, ҳозир эса уларнинг ўрнини гардишнинг ички томонидан осиладиган маъдан халқачалар эгаллаган. Гардиш устига тортиладиган тери сатҳи (мембрана) ҳам бир мунча кенгайган. Яна шуни айтиб ўтиш керакки, булар

асосан XV—XVI асрларга оид китоб безакларида, Шарқ миниатюраларида тасвирланган. Аммо Марказий Осиёнинг ундан олдинги антик ёдгорликларидан ҳисобланган Нисо қалъасининг пештоқларида тасвирланган дойралар бу чолғунинг илк тузилиши ҳозирги ўзбек дойраларига яқин эканлигини кўрсатиб турибди.

Бу чолғу ўзбек ва тожикларда «дойра», «чирманда», «чилдирма», арманларда «дапш», эрон ва мисрликларда «дафф», озарбайжонларда «дэф», «дойре», «гавал», айрим шарқ мамлакатларида «дабу» ва бошқа номлар билан кенг тарқалганлиги маълум. Умуман, дойра турлари бир—биридан катта—кичиклиги, таркибий қисмларининг тузилиши, ижрочилик услублари билан фарқ қилади.

Марказий Осиё ерларида олиб борилган археологик қазилмалар натижасида олинган маълумотларга қараганда, ислом давридан олдинги замонларда дойра ижросига, асосан, аёллар жўр бўлган. Уларнинг дойра усулларига мос қўшиқ айтиши ва рақсга тушиши ўша даврларда шаклланиб, асрлар оша ривожланиб келган. Ҳозирги кунда ҳам Самарқанд, Фарғона, Бухоро, Наманган ва бошқа бир қатор вилоятларда дойра аёллар ижрочилигидаги асосий чолғулардан биридир. Айниқса, Фарғона воҳасининг шаҳар ва қишлоқларида фақат дойра жўрлигида қўшиқ айтадиган, рақсга тушадиган қанчадан—қанча халқ дасталари тузилган. Улар турли анъанавий маросимлар билан боғлиқ бўлган тадбирларда иштирок этишади. Ёр—ёрлар, ўланлар, лапарлар, яллалар ҳамда замонавий қўшиқ ва рақсларни ижро этадилар. Бундай турдаги халқ дасталарининг ижрочилик санъати кун сайин кўплаб мухлисларнинг эътиборини қозонмоқда. Ҳужжатларнинг далолатига кўра, дойра — зарбли созлар қайроқ, занг ва бошқалар билан бир қаторда, оймома маросимларида қоҳинлар томонидан кенг қўлланилган. Нисо пештоқларида тасвирланишича, дойра диний маросим рақсларига

жўр бўлувчи чолғу саналиб, айрим ҳолларда рақсга тушувчиларнинг ўзлари дойрачилар томонидан ижро этилган.

Турли тоифадаги чолғу ва ашула дасталари таркибида ҳам дойра олдиндан салмоқли ўрин тутиб келган. Халқимизнинг маънавий бойлиги, халқ ижодида асрлар оша шаклланиб, ривожланиб келган мақомларда эса, асосий негиз лад ва усулдир. Шунинг учун миллий мусиқамизнинг шоҳ асарлари бўлмиш мақомлар ижрочилигини дойрасиз тасаввур этиб бўлмайди. Мақомларнинг наср ва мушкулот ижро йўллари юқори малакали ижрочи созандалару – ҳофизлар дойра билан ҳамкорликда ижро этишган.

Маълумки, дойра ва барча зарбли чолғулар ижрочилиги вужудга келиши ва равнақи жараёнида Марказий Осиё миқёсида ҳар бир воҳада ўзига хос маҳаллий ижрочилик услублари шаклланган. Бу услубларда ҳар бир воҳанинг ўзига хос хусусиятлари, аҳамият касб этувчи томонлари ҳамон ўз моҳиятини сақлаб келмоқда. Буларга Хоразм, Бухоро, Самарқанд, Фарғона – Тошкент дойра ижрочилигини мисол қилиб келтиришимиз мумкин. Юқорида айтиб ўтганимиздек, Хоразм дойрачилар мактаби ўз ижрочилик услуби ва усуллари таркиб топиши жиҳатидан Ўзбекистоннинг бошқа воҳаларидаги дойра ижрочилиги услубларидан фарқ қилади. Шу билан бирга, Хоразмда икки хил – катта ва кичик дойра чолғуси мавжуд бўлиб, асосан жўр бўлувчи соз сифатида қўлланилади. Бу воҳада дойра ижрочилигининг якканавозлик услуби унча ривож топмаган. Бевосита чолғунинг ижро ҳолатини айтадиган бўлсак, Хоразмда дойра мўътадил қиздирилади ва шу туфайли ўзгача тембрга эга товуш ҳосил қилади.

Биздаги бор мусиқий манбалардан кузатишимизча, қадимдан барча воҳалар мусиқа дасталарининг ижрочилик фаолиятида дойра доим иштирок этган. Одатда, бир дойрани

ишлатиш кенг оммалашган, лекин баъзи ҳолларда икки, уч дойра ҳам ишлатилганлиги маълум. Бироқ ҳамма маълумотларда дойра якканавозлиги ҳақида бирдек сўз юритилмаган. Бу ҳол XX асрнинг дастлабки даврига ҳам тааллуқлидир. Аммо дойра чолғусининг бутун ижровий хусусиятлари якканавозликда, рақсга жўр бўлиш жараёнида намоён бўлади. Дойра якканавозлигининг таркиб топишида рақс санъатининг таъсири катта. Чунки бу жараён рақсларда бўлган ҳаракат, жозоба, лутф, имо – ишора каби халқимизга хос гўзал анъаналарни дойра усулларида тўла ифодалаш билан боғлиқдир. Шу билан бирга, бу ҳолат дойра ижрочиси учун хилма – хил, ранг – баранг усуллар мажмуасини тузиш ва уларни моҳирона ижро этиш билан чегараланмай, анъанавий рақс санъати сирларини ҳам тушунишни, ҳис қилишни талаб этади. Оҳанг ва вазн жиҳатларидан таркиб топган хилма – хил мураккаб рақслар мажмуасидан шакланган асарларда бир усулдан иккинчи усулга ўтишнинг табиий ва мантиқан асосланган йўлини топиш дойра ижрочисининг маҳоратига боғлиқдир. Бундан ташқари, янги – янги рақсларни (дойра жўрлигида) яратиш, уларни ўзлаштириш ва саҳналаштириш каби бир қатор тадбирларда дойрачи ҳам ғоят муҳим роль ўйнайди. Зеро, рақсни эркин ривожлантиришнинг асосий мезонларидан бири усуллар мажмуасидир.

XX асрнинг иккинчи ярмидан бошлаб Ўзбекистонда дойра ижрочилигининг янги услуби, яъни унинг якка соз сифатида қўлланиши ривожлана бошлади. Бу ишга 1947 йилда, Тошкентдаги собиқ пионер ва ўқувчилар саройи (ҳозирги Республика ўқувчилари ва ўсмир ёшлари ижодиёт маркази) қошида дойрачи болалар тўгараги ташкил этиш билан илк бор қадам қўйилди. Уларнинг фаолияти бой ўзбек усулларини ўрганиш билан бир қаторда, эстрада саҳналарида битта ёки бир нечта (тўрттагача) дойрада якканавоз бўлиб ижро этиш

услугларини ҳам ўрганишга асосланган эди. Дойрачи болалар тўғарагини битирганлар кейинчалик эгаллаган ижрочилик маҳоратлари туфайли ўзбек мусиқа санъатини дунёнинг турли мамлакатларида намойиш этиб, олқишларга сазовор бўлдилар. Қатор дойрачиларнинг ижрочилик санъати юксак мукофотлар билан тақдирланган. Улар орасида Ўзбекистон халқ артистлари ва Давлат мукофоти совриндорлари, халқаро ва Республика танловлари, жаҳон фестивалларининг бир неча ғолиблари бор. Жумладан: Қаҳрамон Дадаев, Талъат Сайфутдинов, Одил Камолхўжаев, ака—ука Дилмурод, Холмурод, Элмурод Исломовлар, Хусан Носиров, Илҳом Икромов, Алишер Йўлдошев каби санъат намояндалари эл—юрт эътиборини қозонганлар.

Биз келтирган мисоллар дойра ижрочилик анъаналарининг ҳаётийлиги ва замонавий руҳда ривожланиб, янгидан янги жанр ва шакллари вужудга келтириши мумкинлигини ва ўзбек анъанавий мусиқа санъатида дойранинг тутган салмоқли ўрнини кўрсатади. Дойрадан таралган садолар тингловчиларни ўзига ром этиб, уларда бадий ва эстетик қизиқиш уйғотиши эса шубҳасиздир.

Анъанавий мусиқа жанрларининг барҳаётлиги билан бир қаторда, ҳозирги кунда замон талабига мос мусиқий жанрлар, ижрочиликнинг янгича услуби, янгича бастакорлик ижод турлари шаклланимоқда. Кейинги йилларда ўзбек композиторлари ўз асарларида дойра усуллариغا катта эътибор билан ёндашиб, унга алоҳида эътибор бермоқдалар. Масалан, опера ва балет жанрида яратилган асарларда ҳам дойра якканавоз ва жўр бўлувчи чолғу сифатида ишлатилмоқда. Симфоник оркестр ижросидаги ҳар бир асарга дойра ўзига хос миллий руҳ бахш этмоқда. Томошабинлар диққатига сазовор бўлган композитор Г.Мушелнинг «Раққоса» ва «Бахт гули» балетларининг маълум жойларида миллий рақслар шаклида берилган парчалар Ўзбекистон халқ артисти, машҳур

дойрачи Уста Олим Комиловнинг бевосита иштирокида яратилган ва саҳналаштирилгандир. Рақс устаси ва устоз дойрачининг ижодий ҳамкорлиги натижасида яратилган «Раққоса» балети ўзига хос миллий хусусиятлари билан ажралиб туради. Асарда дойра якканавоз чолғу сифатида ишлатилиб, унинг сержило усуллар мажмуасига мос рақс санъати ҳаракатларини машҳур рақс устаси Г.Измайлова намойиш этган. Дойранинг якканавоз оҳанги унинг рақсига миллий тус бериб, ҳар бир ҳаракатни қайтарилмас гўзал бадиий ҳолатга келтирган. Бундан ташқари, ўзбек композиторларининг муסיқий драмаларини саҳналаш – тирган Муқимий номидаги ўзбек Давлат мусиқали драма ва комедия театри ҳам бу борада бир қатор ишларни амалга оширган.

Ўзбек симфоник мусиқаси таркибида ҳам дойра ижрочилиги ўз ривожини топган. Ўзбекистон композиторлари симфоник асарларининг кўпчилиги қисмида, масалан, М.Тожиёвнинг 11 – симфонияси, Т.Қурбоновнинг «Тўёна», «Аския», С.Жалилнинг «Тошкент манзаралари» каби симфоник партитураларида дойра ўз ўрнини топган.

Ўзбек халқ чолғулари оркестри учун яратилган асарларда ҳам дойра усулларига алоҳида урғу берилган. 1938 йил ноябрь ойида Ўзбекистон давлат филармонияси қошида нота билан ижро этадиган ўзбек халқ чолғулари оркестри тузилди. Ўзбекистоннинг кўпгина композиторлари айнан шу оркестр учун асарлар ёза бошладилар. Ушбу асарларда дойра партияси оркестрда метро – ритмик хусусиятларнинг рафон таъминланишига олиб келди. Б.Гиенко, Т. Қурбонов, Ф.Олимов, А.Мансуров асарларида бу хусусият яққол кўзга ташланади. Сўнгги йилларда бу ҳол ўзбек халқ чолғулари оркестри учун яратилган барча асарларда ўз аксини топмоқда.

Шу билан бирга, кейинги йилларда дойрани хор жамоалари учун ёзилган асарларга ҳам жўр бўлувчи соз сифатида қўллаш одат тусига кирмоқда. Кўпинча, дойра усулларига хор капелласи овозлар ёрдамида тақлид қилиб келганлар. Дойра усуллари асосан бас (йўғон) овозли ашулачилар ижро этишган. 1970— йилларда хор, дойра ва зарбли чолғулар учун қатор асарлар яратилди. Жумладан: С.Юдаковнинг «Муборакбод» асарида хор, иккита дойра ва қайроқ, «Алёр» асарида эса хор, симфоник оркестр ва тўртта дойра, Б.Умиджоновнинг «Мавриги» асарида дойра ва қайроқ созлари иштирок этади.

Ўзбекистонда ХХ асрнинг ўрталарида шаклланган яна бир муסיқий оммабоп жанр — эстрада жанри. Бу жанрнинг ижро фаолиятида ҳам дойра чолғуси муайян вазифани ўтайди. Машҳур хонанда, Ўзбекистон халқ артисти Ботир Зокиров бошлаган эстрада анъаналари ҳозирда ривожланиб, турли замонавий оқимлар таъсирида бойиб, уйғунлашиб бормоқда. Шунини таъкидлаш лозимки, айнан эстрада жанрида ҳам маълум миллий характер кўп ҳолларда дойра садоларида талқин этилади. Бунини биз «Ялла», «Садо», «Ғунча», «Тошкент», «Наво» каби эстрада дасталарининг дастурларидан жой олган кўшиқларда кўрамиз.

Дойра ижрочилик санъатининг ривожланиш жараёнида ёш авлодга назарий ҳамда амалий билим бериш мақсадида Ўзбекистон давлат консерваториясининг — «Халқ чолғулари» кафедрасида дойра ва урма—зарбли чолғулар синфи ташкил топди. Ушбу даргоҳда ҳар бир истеъдодли талаба дойра ижрочилиги тарихини, назарий билимларни мукамал эгаллаб, амалий ўзлаштиришга эса ижодий ёндашган ҳолда сабоқ олмоқдалар. Даргоҳни битирган талабалар ҳозирги кунда Ўзбекистоннинг турли санъат ва маданият масканларида фаолият кўрсатмоқдалар.

Ҳаётда ҳар бир иш маълум даражада камчиликка, турли муаммоларга эга бўлгани каби, ушбу соҳа ҳам бундан мустасно эмас. У ҳам бўлса, ўқув – методик қўлланмаларнинг етишмас – лигидир. Бу борада мазмун жиҳатидан бир – бирига жуда яқин бўлган – А.И.Петросянц қаламига мансуб «Дойра учун ўқув қўлланма» ва О.Камолхўжаев билан А.Ливиевнинг «Дойра дарслиги»ни эслатиб ўтиш лозим. Иккала ўқув қўлланма ҳам асосан дойра ижрочилик санъатини энди ўрганишга киришган созандаларга мўлжалланган.

Муҳим тарихий манба тариқасида И.Акбаровнинг Уста Олим Комиловдан ёзиб олган «Дойранинг зарблари» тўпламини эслатиб ўтиш лозим. Бундан 57 йил муқаддам чоп этилганига қарамай, ушбу тўплам ҳозирги кунгача анъанавий усулларнинг энг тўлиқ мажмуаси деб тан олинади.

Юқорида қайд этилган фикр – мулоҳазалардан келиб чиқиб айтиш мумкинки, дойра ижрочилиги ўзбек мусиқа санъатининг ажралмас бир қисмидир.

БОШЛАНГИЧ ДАРС МАШҒУЛОТЛАРИНИ ЎТКАЗИШ ҲАҚИДА

Ўқувчиларнинг дойрада ижрочилик маҳоратини бир маромда яхши ривожлантиришлари учун ўқитувчи уларнинг имкониятларига қараб керакли топшириқлар бериб бориши лозим. Бу топшириқларининг бажарилишини ўқитувчи ҳар бир дарс машғулотлари мобайнида назорат қилиб туриши мақсадга мувофиқдир.

Ўқувчиларнинг ижрочилик қобилияти даражалари турлича бўлганлиги сабабли, уларнинг ҳар бирига алоҳида режа тузилгани маъқул. Бошланғич синф учун шахсий режа бутун, яримталиқ, чоракталиқ нота ва паузалардан, оддий ўлчовларда яратилган машқлардан ва содда этюдлардан тузилиши маъқул. Юқори синфларга ўтган сари, ўқувчилар қобилиятига қараб, секин—аста мураккаб ўлчовларга хос машқлар, этюдлар тавсия этилади. Бу асарлар кўпроқ нимчорак, ўн олтиталиқ, ўттиз иккиталиқ ноталар чўзими ва паузаларидан таркиб топган бўлиши керак. Чунки, соддадан мураккаблиқ сари интилиш дойра ижрочилигини мукамал ўзлаштиришга кенг имконият яратиб беради.

Ўқувчи ҳар бир дарсга киришидан аввал 30—40 дақиқа вақт давомида ўртача қиздирилган дойрада ҳар хил этюдлар ва усулларни мустақил ҳолда секин—аста машқ қилиб, қўлларини юргизиши керак. Сўнгра дойрани яхшилаб қиздириб, асосий дарсни бошлаши мумкин. Шунинг эса тутиш лозимки, қўллар яхши ҳаракатга келмаган ҳолда қиздирилган дойрани чалиш бармоқларни хасталикка олиб келади.

Ўқитувчи—раҳбар ўз шогирдига тўғри ва аниқ сабоқ бериш жараёнида ва уларни чолғуда тиниқ, равон, садоли товуш чиқаришга ўргатишда қуйидагиларга эътиборни қаратиши талаб қилинади:

а) иккала қўл ва бармоқлар зарблари бир хил куч билан урилиши;

б) ансамбль бўлиб ижро этишга ўргатиш; жўрнавозликда ҳар бир дойрачи усулга жило (қочирим) беришга интилади. Бу эса чолғу маҳоратини ўстириб, мустақилликка ундайди;

в) қишки, ёзги синовларда, концертларда ўзбек композиторларининг дойра ва фортепиано учун мослаштирилган асарларидан ижро этиш ўқувчиларнинг мусиқий қобилияти, ижрочилик савиясини ривожлантиради. Якканавозликда О.Комилов, Т.Иноғомов, Ғ.Азимов, Қ.Дадаев каби устоз дойрачилар басталаган дойра усуллари мажмуаларини ўргатишга жалб этмоқ зарур. Бу усулларни ижро этишда ўқувчилар юқорида қайд этилган машқ этюдларни пухта ўзлаштирган бўлишлари шарт.

Ҳозиргача дойра ва урма – зарбли чолғулар синфи учун услубий қўлланмалар етарли эмас. Лекин Ўзбекистон давлат консерваторияси, маданият олий ўқув юртларининг профессор – ўқитувчилари томонидан яратилган илмий – услубий ишлар қўлёзмаси қўлланма сифатида хизмат қилмоқда.

Ушбу услубий қўлланмалардан ўқувчиларнинг ижрочилик санъатини ривожлантиришда, ёш дойрачилар маҳоратини оширишда кенг фойдаланиш мумкин.

ДОЙРАНИНГ НОТА ТИЗИМИ

Халқ музыка ижрочилиги санъатининг кўпгина созлари каби дойра чолғучилигида ҳам XIX асрнинг иккинчи ярмигача усулларни ноталаштириш яхши йўлга қўйилмаган эди. Қадимдан дойрачиларга усулларни устоз – созандалар томонидан оғзаки, яъни устоз – шогирд қабилида амалий кўрсатиш йўли билан ўргатиб келинган. Зарб ва нақрларни илк бор қоғозга тушириш эса, ўтмишда яшаб, ижод қилган Ал – Форобий (IX – X аср), Сайфуддин Ал – Урмавий (XII – XIII аср) каби буюк алломаларнинг муסיқий рисолаларида баён этилган. XIX ва XX аср бошларида Комил Хоразмий ва мумтоз музыка йўлидаги усуллар мажмуаларини Фитрат домла ўз асарларида нота чизигисиз баён этишган. Дойра зарб ва усулларини ноталаштириш услубининг ўзига хос, мукамалроқ йўлини XIX асрнинг 80 – йилларида маълум даражада ҳарбий капельмейстер А.Эйхгорн, XX асрнинг 20 – 30 – йилларида эса таниқли рус муסיқашунос этнографлари В.М.Беляев, В.А.Успенский, Н.Н.Мироновлар бошлаб берганлар. Улар дойра чолғу усулларини, асосан урма чолғулар учун амалиётда қабул қилинган бир чизиқли нота ёзуви услубида кўрсатиб берганлар.

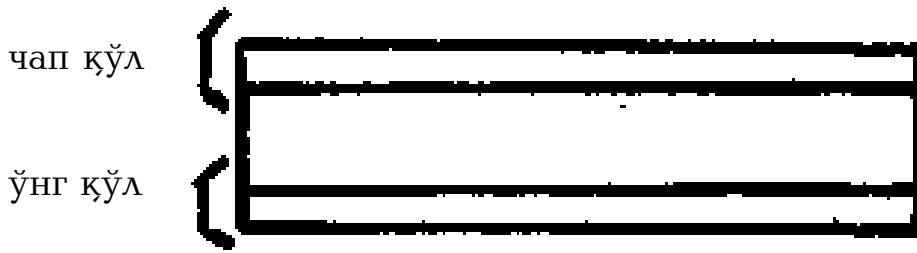
Дойра ижрочилигида уч ижро воситаси мавжуд: ранг – баранг тембрлар, усул ва хилма – хил динамик шакллар. Буларнинг барчаси дойра ижрочилик санъатида ўзаро чамбарчас боғланган. Дойра зарб ва усуллари созанданинг иккала қўл бармоқларининг бир хил ҳаракатлари таъсирида ҳосил бўладиган кучли ва кучсиз зарб садолари туфайли вужудга келади. Шунинг учун ҳам, дойра ижрочилик санъатининг бой ва хилма – хил ижрочилик имкониятларини бир чизиқли нота ёзуви услуби тўлиқ ифода эта олмайди. Чунки, бир чизиқли услубда дойра зарбларини, асосий товуш манбаи (бак, бум) зарбларини кўрсатиши мумкин, холос.

1952 йили А.И.Петросянц қаламига мансуб «Дойра дарслиги» чоп этилди. Бу ўқув қўлланмада муаллиф дойра нота ёзуви услубини янада кенгайтди. Бу нота ёзув услуби замонавий дойра чалиш йўлларининг барча имкониятларини қамраб олди. Ушбу ёзув тизими дойра ижрочилик амалиётида ҳар томонлама қулайликлар яратди ва бу услуб ўз мукамаллиги билан ҳозирги кунда дойра учун асосий нота ёзуви вазифасини бажармоқда. Сўнгги йилларда Я.Ҳаққуловнинг дойра чалишни ўрганиш учун чоп этилган «Дойра учун пьесалар», О.Камолхўжаев, А.Ливиевнинг «Дойра дарслиги», Т.Ашрафхўжаев, А.Исматуллаевнинг «Дойра синфи бўйича хрестоматия» каби ўқув – услубий қўлланмалари ана шу нота ёзувига асосланган бўлиб, ижрочилиқда кенг қўлланилмоқда.

А.И.Петросянц қўллаган дойра учун нота ёзуви таркибида ҳар хил зарблар асосида шакланган дойра усулларини ноталаштиришда ўнг қўл ва чап қўл учун махсус бир жуфт икки йўлли нота чизигидан фойдаланади.

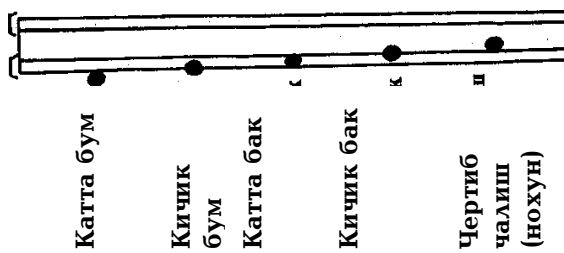
Нота белгиларининг чўзимига риоя қилган ҳолда, хилма – хил зарб товушлари ўнг қўл учун ҳам, чап қўл учун ҳам бу чизиқларда бир хил белгилар билан кўрсатилади.

Ҳар хил усулларни ёзишда беш чизиқли нота йўлидан фойдаланиш ҳам мумкин, бунда ўртадаги учинчи чизиқ ишлатилмайди. Бундай ҳолларда ўнг қўл учун пастки 1 ва 2 – чизиқлар, чап қўл учун юқори 4 ва 5 – чизиқлар ишлатилади. Аммо Шарқ халқларининг куй ва қўшиқларига жўрनावоз бўлиш жараёнида чап қўл учун мўлжалланган катта ва кичик бумлардан ўринли фойдаланиш чолғучининг маҳоратига боғлиқдир.

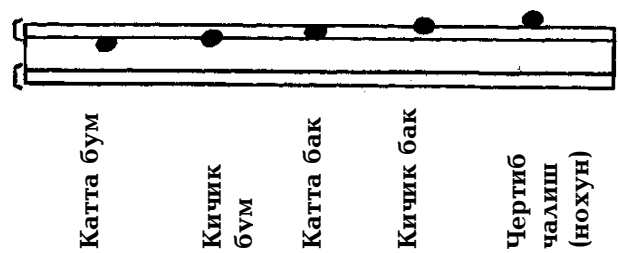

Пастки икки чизиққа ўнг қўл, юқоридаги икки чизиққа чап қўл зарблари туширилади.

ЎНГ ҚЎЛ

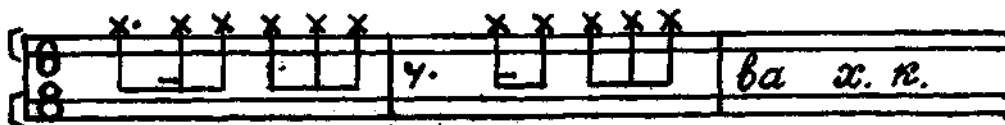
ЧАП ҚЎЛ

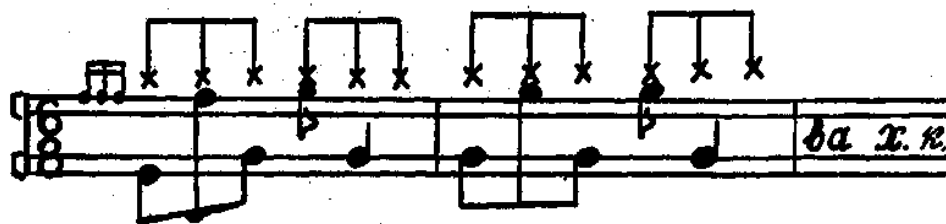
БЕЗАК ТУРЛАРИ

«Шинғироқ». Дойра зарблари остида ҳалқачаларнинг бир — бирига урилиши натижасида ҳосил бўладиган товуш «**шинғироқ**» деб аталади ва амалиётда (**ж**) белгиси билан ифодаланади. «Шинғироқ» тажрибада, асосан, икки кўринишда учрайди: мустақил ва жўрликда. Иккинчи кўринишда бу услуб ҳар хил усуллар билан биргаликда қўлланилиб, ҳар бир урилган нуқраларга безак беради. Мисол:

«Шинғироқ» нинг мустақил қўлланиши:

«Шинғироқ»нинг ҳар хил усуллар билан биргаликда қўлланилиши:

«Шинғироқ» ижро услубидан моҳирона фойдаланиш дойрачининг зеҳни ва маҳоратига боғлиқ.

НУҚТА (.)

«Нуқта» белгиси дойра терисининг ўртасига ёки четига тирноқ билан чертиб чалишни билдиради.

ПОНА (.)

«Пона» белгиси дойра гардишининг энг чеккасига жимжилоқни тўртинчи бармоқ устидан сирғантириб чалишни билдиради.

«Илон изи» — бошмалдоқ учи билан дойра гардишининг терисига туташган четидан ўзига томон сирғантириб, дириллатиб ижро этишни билдиради.

ИЛОН ИЗИ

«Илон изи» — бошмалдоқ учи билан гардишининг терисига туташган четидан ўзига томон сирғантириб, дириллатиб ижро этишни билдиради. Бундай ижро этиш услубидан дойрачи якканавозликда, икки—уч дойра жўрнавозлигида фойдаланади. Лекин бу ижро жараёнида бошмалдоқ тирноқларига эҳтиёт бўлиш талаб этилади.

ЮЛДУЗЧА

«Юлдузча» белгиси ўнг қўлнинг «кичик буми» ва «кичик баки» устига қўйилади. Бу вақтда чолғучи қўлини теридан узмайди ва товуш дарров сўнади.

НОХУН

Қадимдан кекса авлод дойрачилари оммавий катта сайлларда, ҳар хил байрам тантаналарида, анжуманларда карнай, сурнай, ноғора чолғулари билан биргаликда куйлар ижро этиш жараёнида дойра зарб усулларининг кучли таралиши учун иккала қўлнинг тўртинчи бармоғига **нохун** темирчаларини кийгизишиб ижро этишган. Сўнгги йилларда дойра чолғучилик амалиётида нохун темирчаларни кийиб чалиш ёш созандаларнинг дойра ижро сирларини мукамал ўзлаштиришига имкон бермаганлигини кўрсатди, чунки нохун кийиб чалишга ўрганган дойрачи нохунсиз чалиш услубларини йўқотади. Нохун товушни сунъийлаштириб, соф, табиий садо беришига тўсқинлик қилади. Ҳозирда нохун кийиб дойра чалиш ҳоллари жуда кам қўлланилмоқда.

ТОВУШ КУЧИНИ ИФОДАЛОВЧИ БЕЛГИЛАР

pp пианиссимо — жуда кучсиз

p пиано — кучсиз

mp меццо пиано — ўртача кучсиз

mf меццофорте — ўртача кучли

f форте — кучли

ff фортиссимо — жуда кучли

> диминуэндо — товушни аста — секин кучсизлантириш

< крешчэндо — аста — секин кучлантириш

sf сфорцандо — айрим товушларни бирданига кучли ижро этиш
Morendo морендо — сусайтириш
Calando каландо — товуш кучини сусайтириш ва айни вақтда темпни оғирлаштириш.

ИЖРО ЭТИШ ХАРАКТЕРИНИ БИЛДИРУВЧИ БЕЛГИЛАР

Maestoso маэстосо — тантанали
Espressivo > экспрессиво — таъсирли
Cantabile кантабиле — мусиқий — мусиқавий
Dolce дольче — нозик
Grazioso грациозо — латиф
Animato анимато — жонли
Non troppo нон троппо — ўрта — миёна
Allegro non troppo аллегро нон тропо — ўртача тезликда
Molto мольто — жуда, ниҳоятда
Lento molto ленто мольто — жуда чўзиб
Poco a poco поко а поко — оз — оз, секин — аста
Poco a poco accelerando — поко а апоко аччалерандо — оз — оз
секин — аста тезлата бориш
Piu — пью — бирданига
Piu animato — пью анимато — бирданига, жонлироқ
Poco piu — поко пью — сал, хиёл
Sempre — сэмпре — ҳамиша
Con moto — кон мото — жонлироқ ҳаракат билан тезлаштириб
Leggiero — леджиэро — енгил
Largamente — ляргаменте — оғир
Meno — мэно — бир оз оғирроқ
Meno mosso — мэно моссосо — секинроқ

ТЕМП (СУРЪАТ) ТУРЛАРИ

Бирор бир муסיқа асарини ёки унинг қайсидир қисмини ижро этиш тезлиги ва характери **темп (суръат)** деб аталади. Темпларнинг номи асарнинг бошига, нота йўлининг устига ёзилади.

Кўп қўлланиладиган асосий темплар қуйидагилардан иборат:

Largo лярго — жуда чўзиб чалинади(энг оғир темп)

Lento ленто — секин — аста

Adagio адажио — оғир — вазмин

Andante анданте — секин — аста, шошмасдан

Andantino андантино — андантедан тезроқ

Moderato модерато — шошилмай (ўрта тезликда, мулойим)

Allegretto аллегретто — бир қадар тезроқ, жонлироқ

Allegro аллегро — жадал

Vivo, Vivace виво, виваче — жадал билан

Presto престо — тез

Prestissimo престиссимо — жуда тез

ТЕМПЛАРНИ СЕКИНЛАШТИРИШ ВА ТЕЗЛАШТИРИШ

БЕЛГИЛАРИ

Asselerando аччелерандо — тезлаштириб

Animando анимандо — жонлантириб

Rallentando раллентандо — секинлаштириб

Ritardando ритардандо — оғирлаштириб

Ritenuto ритенуто — секин — аста тўхтаб

Stretto — стретто — ихчамлатиб (тезлатиб)

A tempo: tempo primo а темпо, темпо примо — аввалги темпга қайтиш

ДОЙРА

Дойра чолғуси асосан тут, ёнғоқ ва ўрик каби мевали дарахтлардан ясалади. Дойра гардишининг диаметри (айланма ҳажми) 37 см дан 40 см гача, гардиш эни эса 5—6 см қалинлигида бўлади. Чолғуга қопланадиган тери (мембрана) эса, от, бузоқ каби уй ҳайвонлари терисидан тайёрланади ва гардишга махсус елимлар ёрдамида ёпиштирилади.

Дойранинг барча хусусиятларини назарда тутган ҳолда, уни уч гуруҳга бўлиш мумкин:

- оғир гардишли;
- ўрта гардишли;
- енгил гардишли.

Дойрага қопланадиган терининг барча хусусиятларини назарда тутган ҳолда, уни ҳам уч гуруҳга бўлиш мумкин:

- қалин терили;
- ўрта терили;
- юпқа терили.

Дойра қоплаш жараёнида оғир гардишга қалин тери, ўрта гардишга ўрта тери, енгил гардишга юпқа тери қоплаш мақсадга мувофиқдир.

ДОЙРА ГАРДИШИНИНГ ИЧКИ КЎРИНИШИ

Дойра гардиши ички томонига унинг диаметрига қараб, 70—80 та ва ундан ортиқ металл ҳалқачалар ўрнатилади. 14—15 га яқин битталиқ ёки учталиқ безак балдоқлари михланади. Гардишнинг терига туташган ички томони дойра зарбларини бўғмаслиги учун бир оз ёйсимон йўнилган бўлиши лозим.

ДОЙРАЧИНИНГ ИЖРО ҲОЛАТИ

Дойра икки ҳолатда чалинади: ўтириб ва тик турган ҳолда. Албатта, бу маълум шарт—шароитларга боғлиқдир. Чолғучи,

асосан ижро жараёнида кўпроқ тик турган ҳолда, оркестр ва ансамбль таркибида эса кўпроқ ўтирган ҳолда чалади. Дойрани туриб чалганда, оёқлар оралиғи елка кенглигида туриши мақсадга мувофиқдир. Иккала қўл тирсаклари гавдага тегиб турмаслиги лозим. Ҳар доим ижро этиш мобайнида қўллар қотиб, толиқмаслиги учун дойрани юқорига кўтариш, қуйига тушириш қўл, биллак ва тирсакларининг ҳаракатларини енгиллаштиради.

Дойрада ижро этиш сабоғини ўрганувчи ҳар бир ўқувчи, аввало маълум даражада ижрочиликнинг қонун – қоидаларига амал қилиши керак. Бунда чолғучи бошни тўғри, елкаларни бўш тутиб, ўтирғичга суюнмасдан, ўтирғич четига яқинроқ ўтириши керак. Ўнг оёқ чап оёққа нисбатан маълум даражада орқароққа жойлашиб, ерга таянган ҳолда туради. Чолғучи ўз атрофидаги созанда, раққоса ва ижрочиларни кўриб туриши учун дойрани ўзидан озгина чапроққа олиб ушлаши лозим.

ЎНГ ВА ЧАП ҚЎЛ БИЛАН ДОЙРА ГАРДИШИНИНГ ИЧКИ ТОМОНИДАН УШЛАШ ҲОЛАТИ

Дойра ушлаш ҳолатининг ижрода иккита асосий таянч нуқтаси бўлади. Дойра гардишининг чап қўл кўрсаткич ва бош бармоқ ўртасига қўйилиши ҳамда қолган бармоқларнинг чалишга тайёр туриши биринчи ҳолатдир. Ўнг қўл — бош бармоқ ва қўл кафти билан гардишнинг эн томонининг ўртасига қўйиб, чап қўлга посонги тўғриланиши иккинчи таянч нуқтадир.

Эслатма: дойрани эркин ушлаш ва қулай чалиш учун амалиётда дойрачилар махсус тайёрланган мослама — ип боғичдан фойдаланадилар. Ушбу боғич гардишнинг ички томонидаги ҳалқачаларнинг бирига маҳкам боғланиб, ўнг қўл бош бармоғига кийдирилади.

ЧАП ҚЎЛ БИЛАН ДОЙРА ГАРДИШИНИНГ ИЧКИ

ТОМОНИДАН УШЛАШ ҲОЛАТИ

Дойра гардишини чап қўл кўрсаткич бармоғининг асос бўғинига қўйиб, гардишнинг ички томонидан бош бармоқ билан бироз эгиб, бўш ушланади.

ЧАП ҚЎЛ БАРМОҚЛАРИНИНГ ҲОЛАТИ

Ижрочиликда мунтазам, равон товушлар баланд – пастлигини бир текисда амалга ошириш учун ўнг қўл зарблари чолғуга қай даражали урилса, чап қўл зарблари ҳам шундай даражада амалга оширилиши керак. Шундагина усулларнинг бир текисдаги мукамал равон ижросига эришиш мумкин.

ТОВУШ ЧИҚАРИШ УСЛУБЛАРИ

КАТТА БУМ

Ўнг қўлда «**катта бум**» товушни ижро этиш учун қўл бармоқларини жуфтлаган ҳолда, чолғуга зарб урилади.

КИЧИК БУМ

Ўнг қўл учун мўлжалланган «**кичик бум**» ижросида ўрта бармоқни сал буккан ҳолда зарб урилади. Кичик бум ҳам катта бум урилган жойга урилади.

КАТТА БАК

«**Катта бак**» дойранинг чеккасига кафт билан ҳамда бармоқларни керган ҳолда мембрана ўртасига уриб, ижро этилади. Бу билан кучли, жарангдор товушга эришилади.

КИЧИК БАК

«**Кичик бак**» ни чалиш учун дойра терисининг чети — гардишга яқин ерига, тўртинчи бармоқ кескин урилиб, ижро

этилади. Бошқа бармоқлар керилган ҳолда бўлиб, терига тегмайди. Бунда жарангдор, янгроқ товуш чиқади.

ЧАП ҚЎЛДАГИ КИЧИК БАК

Чап қўлдаги «**кичик бак**» ўнг қўлдаги кичик бак сингари дойра терисининг чети — гардишга яқин ерига тўртинчи бармоқни кескин уриб, ижро этилади. Бошқа бармоқлар керилган ҳолда бўлиб, терига тегмайди. Бунда жарангдор янгроқ товуш чиқади.

ЧЕРТИБ ЧАЛИШ (НОХУН)

Чертиб чалиш (нохун) жимжилоқни тўртинчи бармоқ устидан сирфантирилиб, дойранинг чеккасига чертиб, ижро этилади. Тиниқ, жарангдор товушга эришилади. Худди шу ҳол ўнг қўл ижросида ҳам такрорланади.

Чертиб чалиш услубига катта эътибор бериш керак. Ҳар дарсада чап ва ўнг қўл бармоқларида чертиб чалиш учун алоҳида—алоҳида ҳамда биргаликда машқ, этюдлар бериб, бармоқларнинг фаолиятини ва ривожини бир хил ўстириб бармоқ лозим. Чиройли ва ёқимли чертиб чалиш ўқувчиларнинг ансамбль ва оркестрда қўшиқларга жўрнавоз бўлишлари учун имкониятлар яратади.

ИЖРОДА НИМЧОРАКТАЛИК НОТА

«Нимчоракталик» (ёки саккизталиқ) ноталар иштирокида ўнг ва чап қўллар учун машқлар. Бу машқларни ўрганиш жараёнида ўқувчилар кўпроқ эътиборни ўнг ва чап қўл зарбларига қаратишлари керак. Зарблар кучли, тиниқ, равшан таралиши учун қўл ҳаракатлари бир текисда бўлиб, зарблар бир — биридан фарқ қилмаслиги лозим.

ИЖРОДА ЎН ОЛТИТАЛИК НОТА

Албатта, юқорида кўрсатилган вазифаларни пухта ўзлаштиргандан сўнггина, «ўн олтиталик» ноталар иштирокидаги усул ва машқларга ўтилади.

Бу машқлар ўқувчиларнинг ижро чаққонлиги ўсишига ёрдам беради. Эътиборни «чоракталик, нимчоракталик, ўн олтиталик» ноталар чўзимида ишлатиладиган усулларнинг аниқ эшитилишига, қўллар ва бармоқларнинг бир хил ҳаракатига ҳамда динамик ишораларига қаратиш керак.

ИЖРОДА ЎТТИЗ ИККИТАЛИК НОТА

«Ўттиз иккиталик» ноталар чўзимидаги машқлар ҳар бир ижрочидан техник чаққонликни талаб қилади. Бунга эришиш жараёнида машқлар секин темплик асарлардан бошланиб, бора – бора тезлашиб ва мураккаблашиб бормоғи лозим. Бу тадбир маълум даражада чолғучидан озод ва равон ҳаракатни талаб қилади. Шу билан бирга, ижрочи қўлининг тирсак ва билак қисмлари ҳам доимий ҳаракатда бўлиши мақсадга мувофиқдир.

ПАУЗАЛАР

Ижро жараёнидаги вақтинча тўхтамлар «паузалар» деб аталади. Амалиётда ноталарнинг номлари, чўзимлари қандай аталиб, қандай ўлчанса, паузалар номлари ва чўзими ҳам шундай аталиб, шундай ўлчанади.

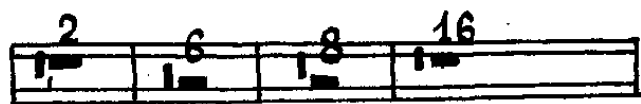
Ҳар бир чолғу ижрочиси каби дойра ва урма чолғу ижрочилари ҳам паузаларни тўғри ва аниқ санаш қобилиятига эга бўлмоғи керак. Равон ижрони пухта эгаллаш учун ўқувчиларга ҳар дарс мобайнида турли паузалар учрайдиган машқлар, этюдлар бериб, бу топшириқларни аниқ ўзлаштираётганликларини кузатиб бормоқ лозимдир.

Бошланғич дарсларда пауза иштирокидаги машқларни аста – секин овоз чиқариб, санаб ўрганиш, кейинчалик эса чолғучи ижро давомида ўзига қулай санаш йўллариини ўзлаштириб олмоғи керак. (Албатта, санашни ички ҳис билан ўрганиш тавсия этилади).

Агарда оркестр ёки ансамбль ижросидаги асарларда паузалар сони

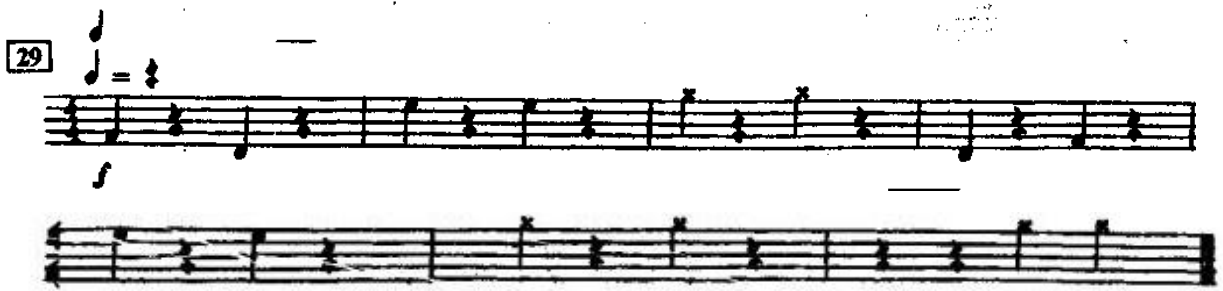
кўпайиб кетса, у ҳолда асарнинг ёзма нусхасига рақам қуйилади.

Дойра ижрочилигида «Бутун» ва «Яримталиқ» чўзимдаги

паузалар кам ишлатилганлиги сабабли, мисолсиз, фақат пауза деб кўрсатиш билан чекланамиз.

«**Чоракталиқ нота**» — чўзимига тенг келадиган паузанинг ёзилиши ва қўлланишига доир ўнг ва чап қўллар учун машқлар:

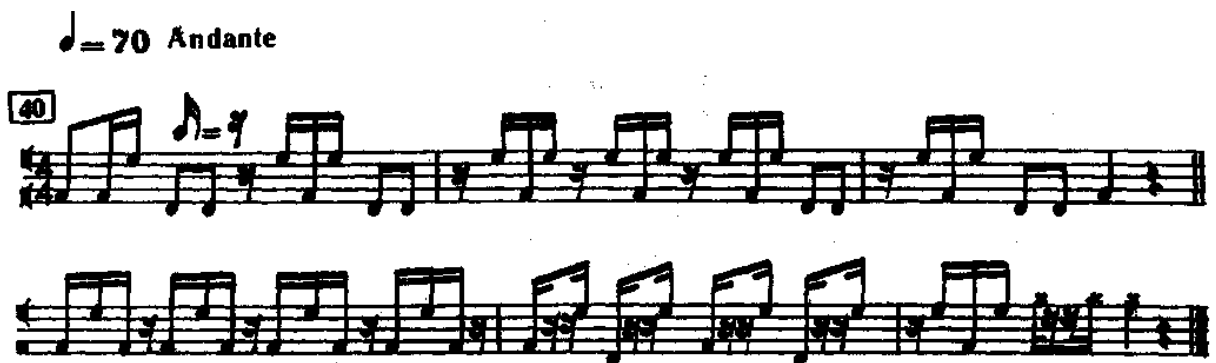
НИМЧОРАКТАЛИК ПАУЗА

«Нимчоракталиқ нота» чўзимига тенг келадиган «пауза» учун машқлар:

ЎН ОЛТИТАЛИК ПАУЗА

«Ўн олтиталиқ нота» чўзимига тенг келадиган пауза учун машқлар:

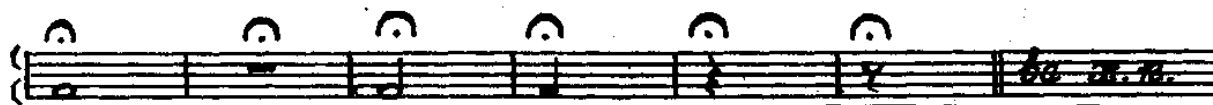
ЗАРБЛАР ЧЎЗИМИНИ УЗАЙТИРУВЧИ БЕЛГИЛАР

(фермата, нуқта, лига)

ФЕРМАТА

«Фермата» белгиси ноталар ва паузалар усти ёки остига ёй шаклида, ўртасига нуқта қўйилиб ёзилади. Унинг асосий вазифаси товуш ёки паузалар чўзимини маълум миқдорда узайтиришдир. Бу чўзим ижро этилаётган асарнинг мазмуни ва

характерига, дирижёр ёки чолғучининг ижро маҳоратига боғлиқ. «Фермата» дойра ижрочилигида, якканавозликда, айниқса рақс ўйинларида кўпроқ ишлатилади.

НУҚТА

«Нуқта» ноталар чўзимини узайтирувчи белгидир. Нота ёки паузаларнинг ёнига қўйилган «Нуқта» шу нотанинг ёки паузанинг чўзим миқдорини ярим баробар узайтиради.

«Нуқта» белгиси нота ва паузаларнинг ўнг томонига қуйилиб, дойра ва урма чолғуларнинг барча ижро жараёнида қўлланилади.

Амалиётда **икки нуқтали** ноталар ҳам учрайди, бундай ҳолда чўзим биринчи нуқтанинг ярмига тенг миқдорда ошади. **Икки нуқтали** ноталар, дойра ва урма чолғу усулларида камроқ учрайди, шунинг учун бу белги устида алоҳида тўхташни лозим топмадик.

ЛИГА

«Лига» белгиси — нота ёзувида **икки** нота белгисини ўзаро боғлаб, чўзимини орттирувчи махсус белги (ёки) билан ифодаланади. Лига дойра ижрочилигида кам қўлланилади. Лекин бу белгидан фойдаланиб ёзилган асарлар ўзгача жозиблага эгадир. Ижро пайтида дойрачи учун лига ўнг қўлга мос келгани

қулай. Амалиётда бундай ҳол чап қўлга ҳам тўғри келиши мумкин.

ЗАРБЛАРНИ АМАЛДА ҚЎЛЛАШ УСУБИ
(акцент, синкопа, триоль, рез, форшлаглар)

АКЦЕНТ (Урғу) >

Барча усуллар ҳар хил — кучли ва кучсиз зарблардан иборатдир. Уларнинг соф, аниқ ҳамда сержило ижросига эришиш учун мусиқанинг ранг—баранг бой имкониятларидан фойдаланиш лозим. Жумладан: «**Акцент**» (урғу) барча чолғулар каби дойра усулларида ҳам кўпроқ қўлланилади. Нота ёзувида «**акцент**» белгиси нота белгисининг ости ёки устига қўйилади. «**Акцент**» қўйилган нота зарби бошқа ноталарга қараганда кучлироқ чалинади. Баъзи бошловчи чолғучиларнинг ўнг қўлига нисбатан чап қўли кучсизроқ ҳаракатда бўлади, бу камчилик чолғучи шакланган сари кўпроқ сезила бошлайди. Шунинг учун ҳар бир мураббий ўқувчиларнинг бу камчиликларини бартараф қилиш учун эътиборни кучсиз чалинадиган чап қўл зарбларини кучли зарб, яъни «**акцент**» билан ижро этишга қаратиши керак.

56 ♩ = 100

СИНКОПА

«**Синкопа**» — кучли ҳиссадаги нотанинг навбатдаги кучсиз ҳиссадаги нота билан ўрин алмашиши демақдир. (Яъни кучли ҳисса бўш ижросиз қолади ва ўзига хос жозиба ҳосил қилади). Бу тадбир равон усулда маълум кескинлик уйғотади. Дойра ижрочилигида ҳам «**синкопа**» безак сифатида куйга ранг — баранглик, жозиба ва кескинлик киритиш учун ишлатилади.

ТРИОЛЬ

«**Триоль**» — уч товушдан тузилган махсус ритмик шакл. Триолнинг чўзими, одатда, шу турдаги икки товуш чўзимига тенг. Ўқишга осон бўлиши учун нота ёзувининг устки ёки остки қисмига 3 рақами қўйилади.

Дойра ижрочилигида **триоль** — уч зарбнинг садоланиши бўлиб, чўзими жиҳатидан бир — бирига тенг бўлиши лозим. «**Триоллар**» кўпроқ чорак, нимчорак ва ўн олтиталик ноталар чўзимида учрайди. «**Триоль**» шаклидаги усулларнинг аниқ ва равон ижросига эришиш учун биринчи зарбга нисбатан урғу бериб чалиш талаб этилади. Шогирднинг қўл ҳаракати мураббий назоратида бўлиши мақсадга мувофиқдир.

Ижрочиларнинг моҳирлик даражасига эришишда кўп турдаги машқлар қаторида **триоль** услубини қўллаш ҳам муҳимдир. Чунки **триоль** услуби чолғучидан чаққонликни, зукколикни, зарбларни аниқ ифодалашни талаб қилади. Бунга

эришган ҳар бир ижрочи замонавий мураккаб асарларни нуқсонсиз ижро этишга қодир бўлади.

РЕЗ (дилдир, титрама)

«Рез» дойра ва бошқа барча урма – зарбли чолғуларнинг энг ривожланган мураккаб ижро усулидир. «Рез» ўнг ва чап қўл зарбларининг бирин – кетин узлуксиз ҳаракатидан ҳосил бўлади.

«Рез» усулини пухта ва мукамал ўзлаштирмоқ учун урма чолғуларга хос воситаларни эгалламоқ зарур. Бу жараён, айниқса, триоль усулига хос хилма – хил акцент (урғулар) дан ташкил топган машқларга асосланса, мақсадга мувофиқ бўлади.

Бу машқларни қанчалик енгил, чаққонлик билан ижро этишга эришилса, рез усули ҳам шунчалик енгил ва тўлиқ ўз ифодасини топади.

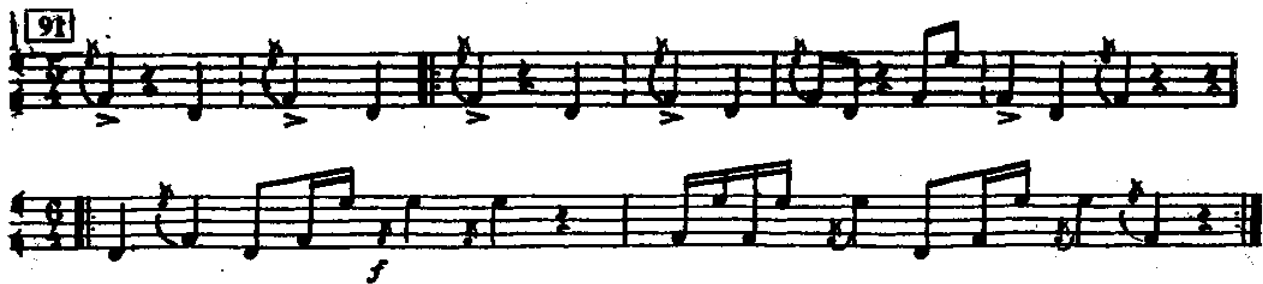
ФОРШЛАГ

Дойра ва барча урма чолғу асбоблар ижрочилигида битталиқ, иккиталиқ, учталиқ, тўртталиқ форшлаглар кенг ишлатилади. «Форшлаг» – асосий товушга қўшимча безак сифатида қўлланилиб, унинг товуш узунлиги миқдори алоҳида

такт ўлчовига кирмайди. Асосий зарбларга нисбатан кучсизроқ ижро этилади.

Доира ижрочилигида форшлаглар зарблар таркибида қайси қўлга тўғри келишига қарамай, қисқа, чиройли ва аниқ эшитилмоғи зарур. Ижрода форшлагни қўллаш чолғучидан катта маҳорат ва билим талаб қилади.

ЯККА ФОРШЛАГ

ҚЎШ ФОРШЛАГ

УЧТАЛИК ФОРШЛАГ

1. ЭТЮД

$\text{♩} = 100$ | Allegro

The musical score consists of ten staves of music, each containing a sequence of six eighth-note chords. The chords are arranged in a pattern that moves up and down the scale. The dynamics are marked as follows: *f* (forte) for the first, fourth, sixth, and eighth staves; *mf* (mezzo-forte) for the second, fifth, seventh, and ninth staves. The articulation is marked with accents (*acc.*) for the first, third, fifth, and seventh staves. The score is divided into six measures, each indicated by a boxed number (1-6) at the beginning of the staff. The tempo is marked as Allegro with a quarter note equal to 100 beats per minute.

Musical score for piano, consisting of 11 numbered measures. The notation is written on a grand staff (treble and bass clefs). The music features a consistent rhythmic pattern of eighth notes, often grouped in pairs or fours. Dynamic markings include *f* (forte), *mf* (mezzo-forte), and *fff* (fortissimo). Measure numbers 7, 8, 9, 10, and 11 are enclosed in boxes. The score concludes with a series of accents (>) and a fortissimo (*fff*) marking.

12

mf

13

f

2 - ЭТЮД

$\text{♩} = 88$

1

p

poco

poco

crescendo

f

This musical score consists of 11 numbered measures, each presented on a single staff. The notation includes various rhythmic values, primarily eighth and sixteenth notes, often grouped in triplets. Dynamic markings such as *ff*, *pp*, *f*, and *fp* are placed below the staves to indicate volume changes. Some measures feature slurs over groups of notes, and there are occasional accents. The overall style is characteristic of a technical or etude piece.

2 *ff*

3

4

5 *ff* *pp*

6 *fp*

7 *f* *fp* *f*

8

9

10 *ff*

11

Musical score for the first piece, consisting of four staves. The first two staves feature complex rhythmic patterns with triplets. The third staff includes dynamic markings: *poco*, *dim.*, and *p*. The fourth staff begins with *pp*.

3. ЭТЮД

Allegro

И. ИКРОМОВ.

$\text{♩} = 92$ 1

Musical score for the second piece, "3. ЭТЮД", consisting of five staves. It features a consistent rhythmic pattern of triplets. Dynamic markings include *p*, *mf*, and *f*. The tempo is marked *Allegro* with a quarter note equal to 92 (♩ = 92). A first ending bracket is shown at the beginning of the first staff.

2 *mp*

3 *f*

4

5 *f*

6 *poco* *poco*

7 *crescendo*

8 *ff* *p*

9

10 *f*

11

12

13 *mf*

Detailed description: This is a musical score for piano, consisting of 13 numbered measures. The notation is on a single staff with a treble clef. The music features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and is heavily characterized by triplets. Dynamics range from mezzo-piano (*mp*) to fortissimo (*ff*), with other markings like *f*, *p*, *crescendo*, and *mf*. Articulation is indicated by accents and slurs. The score is divided into two systems: the first system contains measures 2, 3, 4, 5, and 6; the second system contains measures 7, 8, 9, 10, 11, 12, and 13. Measure 1 is not visible on the page.

ff

14

15

16

poco

poco

crescendo

ff

КОНЦЕРТ УСЛУБИДАГИ ЭТЮД

Allegro

И. ИКРОМОВ

♩ = 90

Animato

♩ = 120

1

2

Musical score for a piano piece, consisting of ten staves of music. The score includes various dynamics, articulations, and performance instructions.

Staff 1: Musical notation with a repeat sign.

Staff 2: Musical notation with a repeat sign. **Larghetto** $\text{♩} = 60$. A circled **3** indicates a triplet.

Staff 3: Musical notation with a repeat sign.

Staff 4: Musical notation with a repeat sign. Dynamics: *mp*, *poco*, *a*, *poco*, *crescendo*, *a*.

Staff 5: Musical notation with a repeat sign. Dynamics: *accelerando*.

Staff 6: Musical notation with a repeat sign. Dynamics: *f*.

Staff 7: Musical notation with a circled **4** at the beginning.

Staff 8: Musical notation with a circled **5** at the beginning.

Staff 9: Musical notation with a circled **6** at the beginning. $\text{♩} = 80$.

Staff 10: Musical notation with a circled **7** at the beginning. Dynamics: *poco*, *crescendo*.

ritenuto

a tempo in primo

8

9

fp

mf

mp

p

10

This page contains 12 staves of musical notation. The notation is a rhythmic exercise consisting of eighth and sixteenth notes with stems pointing downwards. The first nine staves feature a sequence of rhythmic patterns that change gradually. The tenth staff begins with a box containing the number '11' above it. The eleventh staff begins with a box containing the number '12' above it. The twelfth staff continues the rhythmic patterns. The notation is presented in a single system across the page.

1-ДУЭТ¹

Allegro

И.ИКРОМОВ

¹ I – биринчи чолғучи
 II – иккинчи чолғучи
 a² – иккала чолғучини биргалашда ижро этиш.

This page of musical notation contains ten staves of music. The notation includes various dynamics (f, p, fp, ff), articulation (accents), and fingering (I, II, a2). The music consists of eighth-note patterns and triplets.

Staff 1: *f*

Staff 2: *p*

Staff 3: *fp*

Staff 4: I, II, I, II

Staff 5: a², I, II

Staff 6: I, II, I, II

Staff 7: II, a², *f*, *p*, *f*, *p*

Staff 8: *f*

Staff 9: I, II, I, II

Staff 10: a², *ff*

The image displays ten staves of musical notation. The notation includes various musical symbols such as notes, rests, beams, and dynamic markings. Key markings include 'a²', 'p', 'f', 'I', 'II', and 'mf'. The music features complex rhythmic patterns, including triplets and sixteenth notes.

II

a²

ff *più*

mosso

più

mosso *Presto,*

2-ДУЭТ

И . ИКРОМОВ

Allegro

a²

f

fp

p *Vivo*

fp *ff*

fp *ff*

I II

a² 3 I 3 II 3

I II

I II

a²
p *poco a poco* *crescendo*
ff *p*
poco
meno *mosso* *ritenuto*
a tempo in primo
I **II** **a²**
ff *f*
p
I **II** **I** *f*

This musical score consists of ten staves of music. The first staff features a triplet of eighth notes, with a circled '2' above it. The second staff contains two first endings, labeled 'I' and 'II', each with a triplet of eighth notes. The third staff begins with a circled '2' and includes the instruction 'ritenuto' followed by 'Tempo I'. The fourth staff has a 'ff' dynamic marking. The fifth and sixth staves continue the melodic line with various articulations. The seventh staff shows two first endings, 'I' and 'II', with triplets. The eighth and ninth staves feature dense sixteenth-note passages with triplets. The tenth staff concludes the piece with a final melodic phrase.

I **Vivace** **2** **II**

I **II** **2²**

ff *fp(ff)* *poco*

crescendo *fff*

ДОЙРА ВА ФОРТЕПИАНО УЧУН АСАРЛАР
ТҮРТ ҚИЗ ВАРИАЦИЯСИ
«БАЛЕРИНА» БАЛЕТИДАН

Г.Мушель мусиқаси
И. Икромов усули

Allegro

Дойра

Ф-но

poco a poco cres

ff

ff

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff contains a melodic line with a crescendo hairpin and a *p* (piano) dynamic marking. The middle staff features a melodic line with a *p* dynamic marking and a *rit.* (ritardando) marking. The bottom staff provides a bass line with a *p* dynamic marking and a *rit.* marking. The key signature has one flat, and the time signature is 4/4.

Moderato

The second system of the musical score consists of six staves. The top staff is a melodic line with a *p* dynamic marking. The second staff is a piano accompaniment with a *ff* (fortissimo) dynamic marking. The third and fourth staves are melodic lines with a *p* dynamic marking. The fifth and sixth staves are piano accompaniment parts. The key signature has one flat, and the time signature is 4/4.

The first system consists of a single treble clef staff. It contains a melodic line starting with a quarter note, followed by eighth and sixteenth notes, ending with a quarter note.

The second system is a grand staff with treble and bass clefs. The treble staff has a melodic line with a fermata over the first measure and a dynamic marking *p*. The bass staff has a bass line with chords and a dynamic marking *p*. A fermata is also present over the first measure of the bass staff.

The third system is a grand staff with treble and bass clefs. The treble staff has a melodic line with a fermata over the first measure. The bass staff has a bass line with chords and a dynamic marking *p*.

The fourth system is a grand staff with treble and bass clefs. The treble staff has a melodic line with a fermata over the first measure. The bass staff has a bass line with chords and a dynamic marking *p*.

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle staff is a grand staff with a treble clef, featuring a melodic line with a long, sweeping slur that spans across the first two measures. The bottom staff is a grand staff with a bass clef, containing a bass line with chords and single notes. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 4/4.

The second system of the musical score consists of three staves. The top staff continues the melodic line with eighth notes. The middle staff features a melodic line with a long slur across the first two measures. The bottom staff continues the bass line with chords and single notes. The key signature and time signature remain the same as in the first system.

The third system of the musical score consists of three staves. The top staff continues the melodic line with eighth notes. The middle staff features a melodic line with a long slur across the first two measures. The bottom staff continues the bass line with chords and single notes. The key signature and time signature remain the same as in the first system.

The fourth system of the musical score consists of three staves. The top staff continues the melodic line with eighth notes. The middle staff features a melodic line with a long slur across the first two measures. The bottom staff continues the bass line with chords and single notes. The key signature and time signature remain the same as in the first system.

First system of musical notation. It consists of three staves: a single treble staff at the top, and a grand staff (treble and bass) below. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines in both hands. A dynamic marking 'f' is present at the beginning.

Second system of musical notation. It consists of three staves: a single treble staff at the top, and a grand staff (treble and bass) below. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines in both hands. A dynamic marking 'f' is present at the beginning.

Third system of musical notation. It consists of three staves: a single treble staff at the top, and a grand staff (treble and bass) below. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines in both hands. A dynamic marking 'f' is present at the beginning.

Fourth system of musical notation. It consists of three staves: a single treble staff at the top, and a grand staff (treble and bass) below. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines in both hands. A dynamic marking 'f' is present at the beginning.

The first system of the musical score consists of two staves. The upper staff contains a vocal line with a melodic line of eighth and quarter notes, ending with a fermata. The lower staff is a piano accompaniment with chords and moving lines in both hands. The key signature has one sharp (F#), and the time signature is 3/4. The word "rit." is written above the vocal staff.

СЎЗСИЗ ҚЎШИҚ

М.Ашрафий муסיқаси.
И.Икромов усули.

The second system of the musical score consists of two staves. The upper staff continues the vocal line with dynamic markings *pp* and *mf*. The lower staff continues the piano accompaniment with dynamic marking *mf*. The system concludes with a triplet of eighth notes in both the vocal and piano parts.

First system of musical notation, consisting of a single treble clef staff and a grand staff (treble and bass clefs). The music features eighth and sixteenth notes with various articulations.

Second system of musical notation, including a single treble clef staff and a grand staff. It includes dynamic markings *p* and *stringendo*.

Third system of musical notation, including a single treble clef staff and a grand staff. It includes dynamic markings *stringendo*, *poco rall.*, and *a tempo*.

Fourth system of musical notation, including a single treble clef staff and a grand staff. It includes dynamic markings *rit.*, *pp*, and *f*.

a tempo

p

Allegro

rit.

pp

rit.

The image shows a page of musical notation for piano. It consists of six systems of staves. The first system has a treble clef staff with a melodic line and a grand staff (treble and bass clefs) with accompaniment. The tempo is marked 'a tempo' and the dynamic is 'p'. The second system continues the piece with similar notation. The third system also continues. The fourth system continues. The fifth system begins with a tempo change to 'Allegro' and includes a 'rit.' marking. The sixth system continues with 'Allegro' tempo and includes 'pp' and 'rit.' markings. The key signature is one sharp (F#).

This musical score consists of six systems, each containing a vocal line and a piano accompaniment. The vocal lines are written on a single staff, while the piano accompaniment is split between a treble and a bass staff. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score includes dynamic markings such as *p* (piano) and *f* (forte). The piano accompaniment features a steady eighth-note bass line and a more complex treble line with various rhythmic patterns and chordal textures. The vocal lines consist of eighth and sixteenth notes, often with slurs and breath marks. The overall style is characteristic of late 19th or early 20th-century music.

The first system of music features a vocal line on a single staff at the top, followed by a grand staff for piano accompaniment. The piano part consists of a treble and bass clef. The key signature has two sharps (F# and C#), and the time signature is 3/4. The vocal line begins with a series of eighth notes. The piano accompaniment features a rhythmic pattern of eighth notes in the bass and chords in the treble. A dynamic marking of *mf* (mezzo-forte) is placed above the piano part.

The second system continues the musical piece. The vocal line consists of eighth notes with rests. The piano accompaniment continues with a similar rhythmic pattern. A dynamic marking of *mf* is present above the piano part.

The third system shows the vocal line and piano accompaniment. The piano part features a more complex rhythmic pattern with sixteenth notes in the bass. A dynamic marking of *mf* is present above the piano part.

The fourth system concludes the page. The vocal line and piano accompaniment continue. The piano part features a mix of eighth and sixteenth notes. A dynamic marking of *mf* is present above the piano part.

riten

riten

pp

This system contains the first two staves of music. The top staff has a melodic line with a 'riten' marking. The piano accompaniment in the bottom two staves also features a 'riten' marking and a 'pp' dynamic marking.

pp

This system contains the second two staves of music. The piano accompaniment in the bottom two staves begins with a 'pp' dynamic marking.

p

f

f

This system contains the third two staves of music. The piano accompaniment in the bottom two staves features dynamic markings of 'p' and 'f'.

rit

rit

This system contains the final two staves of music. Both the top and bottom staves of the piano accompaniment have 'rit' markings.

First system of a musical score. It consists of a vocal line at the top and a piano accompaniment below. The piano part has a treble and bass clef. The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 4/4. The piano part begins with a *rit.* (ritardando) marking. Dynamics include *p* (piano) and *pp* (pianissimo).

Second system of the musical score. It features a vocal line and piano accompaniment. A **Tempo I** marking is present above the vocal line. Dynamics include *p* (piano).

Third system of the musical score. It features a vocal line and piano accompaniment. Dynamics include *f* (forte).

Fourth system of the musical score. It features a vocal line and piano accompaniment. Dynamics include *f* (forte).

First system of musical notation. It consists of a single treble clef staff at the top and a grand staff (treble and bass clefs) below. The treble staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines. Performance markings include *p* (piano) at the beginning, *stringendo* (increasing tempo) in the middle, and *cresc.* (crescendo) towards the end.

Second system of musical notation. It consists of a single treble clef staff at the top and a grand staff below. The treble staff continues the melodic line. The grand staff continues the piano accompaniment. Performance markings include *a tempo* (return to original tempo), *poco rall* (slightly slower), *f* (forte), and *dim.* (diminuendo).

Third system of musical notation. It consists of a single treble clef staff at the top and a grand staff below. The treble staff continues the melodic line. The grand staff continues the piano accompaniment. Performance markings include *rit.* (ritardando) and *pp* (pianissimo).

Fourth system of musical notation. It consists of a single treble clef staff at the top and a grand staff below. The treble staff continues the melodic line, ending with a triplet of sixteenth notes. The grand staff continues the piano accompaniment. Performance markings include *rit.* and *pp*.

The image shows two systems of musical notation. The first system consists of three staves: a single melodic line on a treble clef staff, and a piano accompaniment on grand staff (treble and bass clefs). The second system also consists of three staves, with the piano accompaniment part including dynamic markings: *dim.* (diminuendo), *rit.* (ritardando), and *pp* (pianissimo).

ГАЛАЛАЙЛУМ
 Хоразм халқ куйи.
 Б.Гиенко қайта ишлаган.

Дойра ва фортепиано учун
 И.Икромов мослаштирган.

Moderato

The image shows a musical score for a piece marked 'Moderato'. It features a single melodic line on a treble clef staff and a piano accompaniment on grand staff (treble and bass clefs). The piano part includes various chords and arpeggiated figures, with some notes marked with accents.

rit.

Cresc.

rit.

Piú mosso

First system of musical notation. The upper staff contains a single melodic line with slurs and accents. The lower staff contains a piano accompaniment with chords and a bass line.

Second system of musical notation. The upper staff continues the melodic line with slurs and accents. The lower staff includes dynamic markings: *mf* and *p*.

Third system of musical notation. The upper staff includes dynamic markings: *poco*, *a*, *poco*, and *crescendo*. The lower staff includes dynamic markings: *poco*, *a*, and *crescendo*.

Fourth system of musical notation. The upper staff features a melodic line with a slur. The lower staff includes a piano accompaniment with chords.

The first system of music consists of three staves. The top staff features a melody with eighth and sixteenth notes, including some beamed pairs. The middle staff contains a piano accompaniment with chords and eighth notes. The bottom staff provides a bass line with quarter and eighth notes.

The second system of music consists of three staves. The top staff continues the melody with eighth notes and some slurs. The middle staff has a piano accompaniment with chords and rests. The bottom staff continues the bass line with quarter notes and rests.

The third system of music consists of three staves. The top staff continues the melody with eighth notes and slurs. The middle staff has a piano accompaniment with chords and eighth notes. The bottom staff continues the bass line with eighth notes and slurs.

The fourth system of music consists of three staves. The top staff continues the melody with eighth notes and slurs. The middle staff has a piano accompaniment with chords and eighth notes. The bottom staff continues the bass line with eighth notes and slurs.

The first system of musical notation consists of three staves. The top staff contains a few notes with a slur. The middle staff features a complex melodic line with many sixteenth notes and some slurs. The bottom staff provides a bass line with chords and single notes. There are dynamic markings like 'v' and 'f' throughout.

The second system of musical notation consists of three staves. The top staff has a few notes with a slur. The middle staff continues the melodic line with slurs and ties. The bottom staff has a bass line with chords and single notes. There are dynamic markings like 'v' and 'f' throughout.

The third system of musical notation consists of three staves. The top staff has a melodic line with slurs. The middle staff has a complex melodic line with many sixteenth notes and some slurs. The bottom staff provides a bass line with chords and single notes. There are dynamic markings like 'v' and 'f' throughout.

The fourth system of musical notation consists of three staves. The top staff has a melodic line with slurs. The middle staff has a complex melodic line with many sixteenth notes and some slurs. The bottom staff provides a bass line with chords and single notes. There are dynamic markings like 'v' and 'f' throughout.

First system of musical notation, consisting of three staves. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves contain piano accompaniment with chords and moving lines. The system concludes with a fermata over the final notes.

Poco più mosso

Second system of musical notation, consisting of three staves. It continues the melodic and piano accompaniment from the first system. The tempo marking *Poco più mosso* is positioned above the first staff of this system.

Third system of musical notation, consisting of three staves. The melodic line continues with eighth notes, and the piano accompaniment provides harmonic support.

Fourth system of musical notation, consisting of three staves. The melodic line features a series of eighth-note patterns, while the piano accompaniment consists of chords and moving bass lines.

Allegro

The first system of musical notation consists of three staves. The top staff is a single melodic line with eighth-note patterns. The middle and bottom staves are a grand staff with chords and some melodic fragments. A repeat sign is present at the beginning of the top staff.

The second system of musical notation consists of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle and bottom staves feature chords and a piano *crescendo* section indicated by a wedge-shaped hairpin. The word *crescendo* is written above and below the hairpin.

The third system of musical notation consists of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle and bottom staves feature chords and a piano *crescendo* section indicated by a wedge-shaped hairpin. The word *crescendo* is written above and below the hairpin.

ЛАЗГИ
Хоразм халқ куйи.
Б.Гиенко қайта ишлаган.

Дойра ва фортепиано учун
И.Икромов мослаштирган.

The musical score is arranged in three systems, each with three staves. The top staff is for the Doyra (sitar), the middle for the right hand of the piano, and the bottom for the left hand. The piece is in 2/4 time. The first system consists of three measures. The second system also consists of three measures. The third system consists of three measures, with dynamic markings *f* and *p* appearing in the piano parts. The notation includes various rhythmic values, slurs, and accents.

The image displays a musical score for piano and voice, organized into six systems. Each system consists of a vocal line (top staff) and a piano accompaniment (bottom two staves). The piano part is written in treble and bass clefs. The score includes various musical notations such as notes, rests, and dynamic markings. The final system includes the instruction *Poco accel* and a forte dynamic marking *f*.

Allegro

The first system of musical notation consists of three staves. The top staff is a single line with a treble clef, containing a melodic line of eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves are joined by a brace on the left, representing a piano part. The middle staff has a treble clef and the bottom staff has a bass clef. Both contain accompaniment with eighth and sixteenth notes. There are dynamic markings like 's' and 'v' throughout.

The second system of musical notation consists of three staves. The top staff continues the melodic line. The piano part in the middle and bottom staves features more complex rhythmic patterns, including some sixteenth-note runs. Dynamic markings 's' and 'v' are present.

The third system of musical notation consists of three staves. The piano part in the middle and bottom staves shows a change in texture with some chords and more varied rhythmic values. The melodic line in the top staff continues with eighth notes.

The fourth system of musical notation consists of three staves. The piano part in the middle and bottom staves features a prominent chordal texture with many beamed notes. The melodic line in the top staff continues with eighth notes.

First system of a musical score. It consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff (treble and bass clefs) below. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines. Dynamic markings include *ff* and *mf*. There are also hairpins indicating volume changes.

Second system of the musical score, continuing the three-staff format. The melodic line in the top staff continues with eighth notes. The piano accompaniment in the grand staff features chords and moving lines. Dynamic markings include *mf* and hairpins.

Third system of the musical score. The melodic line in the top staff continues with eighth notes. The piano accompaniment in the grand staff features chords and moving lines. Dynamic markings include *mf* and hairpins.

Fourth system of the musical score. The melodic line in the top staff continues with eighth notes. The piano accompaniment in the grand staff features chords and moving lines. Dynamic markings include *mf* and hairpins.

The first system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a melodic line and some rests. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with the middle staff in treble clef and the bottom staff in bass clef. The piano part features chords and moving lines in both hands.

The second system continues the musical piece. It features the same three-staff structure as the first system, with a vocal line and piano accompaniment. The piano part includes some chords with slurs and dynamic markings.

The third system of music includes dynamic markings. The vocal line and piano accompaniment continue. The piano part has a 'p' (piano) marking in the middle staff. The bottom staff also has a 'p' marking. There are also some slurs and accents in the piano part.

Poco meno

The fourth system of music includes dynamic markings. The vocal line and piano accompaniment continue. The piano part has a 'p' (piano) marking in the middle staff and a 'p dolce' (piano dolce) marking in the bottom staff. There are also some slurs and accents in the piano part.

First system of musical notation, consisting of three staves. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle staff contains a treble clef with a melodic line. The bottom staff contains a bass clef with a rhythmic accompaniment of eighth notes.

Second system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff features a treble clef with a melodic line and some slurs. The bottom staff continues the bass clef accompaniment.

a tempo

Third system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff features a treble clef with a melodic line and a dynamic marking of *mf*. The bottom staff continues the bass clef accompaniment.

Fourth system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff features a treble clef with a melodic line and a dynamic marking of *mf*. The bottom staff continues the bass clef accompaniment.

First system of musical notation, consisting of three staves. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle staff contains a treble clef with a similar melodic line. The bottom staff contains a bass clef with a rhythmic accompaniment of eighth notes.

Second system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff continues the treble clef line. The bottom staff continues the bass clef accompaniment.

Third system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff continues the treble clef line. The bottom staff continues the bass clef accompaniment.

Fourth system of musical notation, consisting of three staves. The top staff continues the melodic line. The middle staff contains dynamic markings: *mf*, *poco*, and *cresc.*. The bottom staff continues the bass clef accompaniment and also contains the dynamic markings: *mf*, *poco*, and *cresc.*

Piú mosso

The first system of music features a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on two staves. The vocal line begins with a half note followed by two quarter notes. The piano accompaniment consists of eighth-note patterns in both hands, with some chords marked with accents.

The second system is primarily piano accompaniment. The right hand plays a melodic line with a long slur over several measures. The left hand plays a steady eighth-note accompaniment.

The third system includes a vocal line and piano accompaniment. The vocal line has a melodic phrase with a slur. The piano accompaniment features a dynamic marking of *ff* (fortissimo) and includes chords with accents.

Vivo

The fourth system features a vocal line and piano accompaniment. The tempo is marked *Vivo*. The vocal line includes a dynamic marking of *f* (forte). The piano accompaniment includes dynamic markings of *rit* (ritardando) and *f*, along with chords and eighth-note patterns.

The first system of music consists of a vocal line on a single staff and a piano accompaniment on two staves. The vocal line features a melodic line with eighth and sixteenth notes, accented with 'v' marks. The piano accompaniment includes chords and a bass line with eighth notes.

The second system continues the musical piece. The vocal line maintains its melodic pattern. The piano accompaniment features a steady bass line and harmonic support in the right hand.

The third system includes dynamic markings. The vocal line has 'p' at the start, followed by 'poco' and 'a poco' with a crescendo hairpin. The piano accompaniment also has 'p' and 'poco' markings. The piano part features a bass line with a 'poco' marking and a 'poco' marking in the right hand.

The fourth system features 'crescendo' markings. The vocal line has a 'crescendo' hairpin. The piano accompaniment has 'crescendo' markings in both the right and left hands. The piano part features a bass line with a 'crescendo' marking and a 'crescendo' marking in the right hand.

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is a vocal line with a melodic line and some rests. The middle and bottom staves are for piano accompaniment, with the middle staff in treble clef and the bottom staff in bass clef. The piano part features sustained chords and some moving lines.

The second system continues the musical score. It includes dynamic markings such as *cresc.* (crescendo) and *ff* (fortissimo) in both the vocal and piano parts. The piano accompaniment shows a more active bass line in the lower register.

ШОДИЁНА

Ф. Олимов музикаси.
 Дойра ва фортепиано учун
 мослаштирувчи И.Икромов.

Maestoso

The third system is marked **Maestoso**. It features a vocal line and piano accompaniment. Dynamic markings include *ff*, *p*, and *cresc.*. The piano part has a steady, rhythmic accompaniment.

Solo

The fourth system is marked **Solo**. It features a single melodic line for the piano, with dynamic markings of *ff*. The line includes triplets and other rhythmic patterns.

1 Allegro con moto

The first system of the musical score consists of four staves. The top staff is a single melodic line with eighth and sixteenth notes, ending with a triplet of eighth notes. The second staff is the right-hand piano part, featuring a continuous eighth-note accompaniment with slurs. The third staff is the left-hand piano part, consisting of a steady eighth-note bass line with slurs. The fourth staff is a continuation of the left-hand part, showing the same eighth-note pattern.

The second system of the musical score consists of four staves. The top staff continues the melodic line from the first system. The second staff continues the eighth-note accompaniment. The third staff continues the eighth-note bass line. The fourth staff continues the eighth-note bass line, with some notes beamed together.

2

The third system of the musical score consists of four staves. The top staff continues the melodic line. The second staff continues the eighth-note accompaniment. The third staff continues the eighth-note bass line, with the word "simile" written above it. The fourth staff continues the eighth-note bass line.

The fourth system of the musical score consists of four staves. The top staff continues the melodic line. The second staff continues the eighth-note accompaniment, with a fermata over the final measure and a dynamic marking of *f*. A measure rest of 8 measures is indicated above the staff. The third staff continues the eighth-note bass line. The fourth staff continues the eighth-note bass line, with some notes beamed together.

The first system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a few notes and rests. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand, both with various note values and rests.

3

The second system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a few notes and rests. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand, both with various note values and rests.

The third system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a few notes and rests. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand, both with various note values and rests.

The fourth system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a few notes and rests. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a melodic line in the right hand and a bass line in the left hand, both with various note values and rests.

First system of musical notation. It consists of three staves. The top staff has a few notes. The middle staff (treble clef) has a melodic line with slurs and accidentals. The bottom staff (bass clef) has a bass line with chords and slurs.

Second system of musical notation. It consists of three staves. The top staff has a melodic line with slurs. The middle staff (treble clef) has a melodic line with slurs and dynamics *p* and *f*. The bottom staff (bass clef) has a bass line with slurs and dynamics *f*, *p*, and *ff*.

4

Third system of musical notation. It consists of three staves. The top staff has a series of notes marked with 'x'. The middle staff (treble clef) has a melodic line with slurs and dynamics *mf* and *sempre*. The bottom staff (bass clef) has a bass line with chords and slurs.

5

System 5, measures 1-4. The score consists of three staves. The top staff contains a single melodic line with eighth notes and rests. The middle staff is the right-hand piano part, featuring a melodic line with slurs and ties. The bottom staff is the left-hand piano part, consisting of a steady eighth-note accompaniment. A dynamic marking of *p* (piano) is placed below the first measure.

System 5, measures 5-8. This system continues the musical material from the previous system, maintaining the same three-staff structure and piano accompaniment.

6

System 6, measures 1-4. The score consists of three staves. The top staff contains a single melodic line with eighth notes and rests. The middle staff is the right-hand piano part, featuring a melodic line with slurs and ties. The bottom staff is the left-hand piano part, consisting of a steady eighth-note accompaniment. A dynamic marking of *mf* (mezzo-forte) is placed below the first measure.

System 6, measures 5-8. This system continues the musical material from the previous system, maintaining the same three-staff structure and piano accompaniment.

7

Musical notation for measures 7-8. The system consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff (treble and bass clefs) below. The top staff contains a melodic line with eighth and sixteenth notes. The grand staff contains a piano accompaniment with chords and moving lines. The word "stacc." is written above the piano part in measure 8.

Musical notation for measures 9-10. The system consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff below. The top staff has a melodic line with accents and a fortissimo (*ff*) dynamic marking. The grand staff features a piano accompaniment with a fortissimo (*ff*) dynamic marking and a fermata over the bass line in measure 10.

8

Musical notation for measures 11-12. The system consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff below. The top staff has a melodic line with accents. The grand staff features a piano accompaniment with a fermata over the bass line in measure 11.

Musical notation for measures 13-14. The system consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff below. The top staff has a melodic line with a triplet of eighth notes in measure 13. The grand staff features a piano accompaniment with a fermata over the bass line in measure 13.

[9]

Musical score for measures 7-9. The top staff features a melodic line with a triplet of eighth notes in measure 8. The piano accompaniment consists of a flowing sixteenth-note pattern in the right hand and a bass line with chords in the left hand.

Musical score for measures 10-12. The piano accompaniment includes dynamic markings: *ff* (fortissimo) in measure 11 and *p* (piano) in measure 12. The melodic line continues with eighth notes.

[10]

Musical score for measures 13-15. The piano accompaniment includes dynamic markings: *f* (forte) in measure 13, *mf* (mezzo-forte) in measure 14, and *mf* in measure 15. The melodic line continues with eighth notes.

Musical score for measures 16-18. The piano accompaniment includes a dynamic marking of *mf* in measure 16. The melodic line continues with eighth notes.

First system of musical notation. It consists of three staves: a single treble clef staff at the top, and a grand staff (treble and bass clefs) below. The music is in 7/8 time and G major. The top staff has a melodic line with eighth notes. The grand staff features a piano accompaniment with a steady eighth-note bass line and chords in the treble.

Second system of musical notation, continuing the piece. It follows the same three-staff format. The piano accompaniment in the grand staff shows some harmonic variation, with a more active treble part in the second measure.

Third system of musical notation, starting with a measure number '11' in a box. The notation continues with the same three-staff structure. The piano accompaniment features a consistent eighth-note bass line.

Fourth system of musical notation. The piano accompaniment in the grand staff becomes more complex, with a prominent treble part in the final measure marked with a forte 'f' dynamic.

12

The image displays a musical score for piano, consisting of six systems of staves. Each system includes a single treble clef staff and a grand staff (treble and bass clefs). The notation is in a key signature of one sharp (F#) and a 4/4 time signature. The score features a variety of rhythmic patterns, including eighth and sixteenth notes, and rests. The first system is marked with a box containing the number '12'. The second system includes a fermata over a chord in the right hand. The third system features a fermata over a chord in the right hand and a measure with a fermata in the bass line. The fourth system includes a fermata over a chord in the right hand and a measure with a fermata in the bass line. The fifth system includes a fermata over a chord in the right hand and a measure with a fermata in the bass line. The sixth system includes a fermata over a chord in the right hand and a measure with a fermata in the bass line. The score concludes with a double bar line and a fermata over a chord in the right hand.

poco rit **13** *a tempo*

ff

p

ritenuto

p

gliss

14

a tempo

Musical score for measures 14-16, first system. The system consists of three staves: a vocal line (soprano clef) and a piano accompaniment (treble and bass clefs). The key signature has one sharp (F#) and the time signature is 3/4. The tempo marking is *a tempo*. The piano part includes a *simile* marking. The vocal line features a melodic phrase with eighth and quarter notes. The piano accompaniment consists of a steady eighth-note bass line and a treble line with eighth-note chords and some sixteenth-note patterns.

Musical score for measures 14-16, second system. This system continues the vocal and piano parts from the first system. The piano accompaniment maintains its rhythmic pattern, with the treble line showing some melodic movement and the bass line remaining steady.

15

Musical score for measures 17-19, first system. The system consists of three staves. Measure 17 begins with a triplet marking (3) over a group of notes. The piano accompaniment continues with its characteristic eighth-note bass line and treble accompaniment.

Musical score for measures 17-19, second system. This system continues the vocal and piano parts. In the final measure (measure 19), there is an 8-measure rest marking (8-----) above the vocal line, indicating a full rest for that duration.

The first system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a complex texture with many beamed notes and slurs, suggesting a dense harmonic or melodic accompaniment.

16

The second system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a complex texture with many beamed notes and slurs, suggesting a dense harmonic or melodic accompaniment.

The third system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a complex texture with many beamed notes and slurs, suggesting a dense harmonic or melodic accompaniment.

17

The fourth system of music consists of three staves. The top staff is a vocal line with a treble clef, containing a melodic line with eighth and sixteenth notes. The middle and bottom staves are piano accompaniment, with a grand staff (treble and bass clefs). The piano part features a complex texture with many beamed notes and slurs, suggesting a dense harmonic or melodic accompaniment.

8

First system of musical notation. It consists of three staves: a single staff at the top, and a grand staff (treble and bass clefs) below. The top staff contains a melodic line with some slurs. The grand staff contains piano accompaniment. Dynamics markings include *mf* and *cresc.* with a hairpin indicating a crescendo.

Second system of musical notation, starting with a boxed number **18** in the top left. It features a single staff at the top and a grand staff below. The piano part is marked *ff* and features a long, sweeping slur across the first two measures.

Third system of musical notation, continuing with a single staff at the top and a grand staff below. The piano part is marked *ff* and continues with a long slur.

Fourth system of musical notation, continuing with a single staff at the top and a grand staff below. The piano part is marked *ff* and continues with a long slur.

Meno mosso

The first system of the musical score consists of three staves. The top staff is a single line with a few notes. The middle staff is a grand staff (treble and bass clefs) containing piano accompaniment. The right hand plays chords, with some notes circled. The left hand plays a simple melodic line. The tempo marking 'Meno mosso' is positioned above the first staff.

a tempo

The second system of the musical score consists of three staves. The top staff is a single line with a melodic line. The middle staff is a grand staff containing piano accompaniment. The right hand plays chords, and the left hand plays a rhythmic accompaniment. The tempo marking '*a tempo*' is positioned above the first staff.

The third system of the musical score consists of three staves. The top staff is a single line with a melodic line. The middle staff is a grand staff containing piano accompaniment. The right hand plays chords, and the left hand plays a rhythmic accompaniment. The dynamic marking '*sf sf*' is positioned below the first staff.

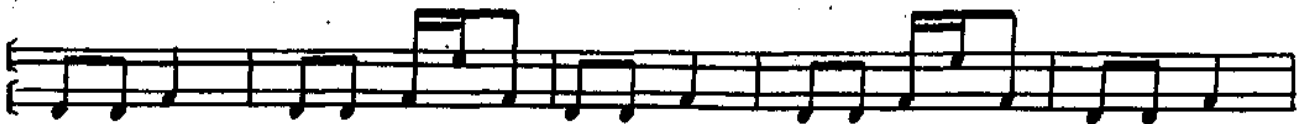
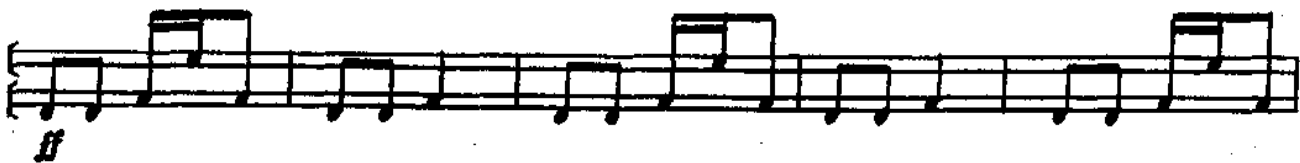
ДОВУЛ

Т.Иноғомовдан ёзиб олувчи И.Икромов.

Moderato (♩ = 110)

Piú mosso

A musical score for piano, consisting of 12 staves of notation. The score is written in a single system. The first seven staves feature a complex, rhythmic melody with many beamed eighth and sixteenth notes. The eighth staff has a key signature change to one flat (B-flat) and includes a dynamic marking of *f*. The ninth staff is marked *Largo* and features a slower, more melodic line with some slurs. The final three staves continue with a steady, rhythmic pattern of eighth notes.

poco *a* *poco*

diminuendo

Presto

Adagio

Presto (♩ = 220)

The musical score consists of ten staves. The first staff has tempo markings *poco*, *a*, and *poco*. The second staff has *diminuendo*. The third staff has **Presto**. The fourth and fifth staves are marked with **Presto** and contain sixteenth-note passages with accents. The sixth staff has **Adagio**. The seventh staff has **Presto**. The eighth, ninth, and tenth staves are marked with **Presto** and contain sixteenth-note passages with accents. The tempo marking **Presto** (♩ = 220) is located at the beginning of the eighth staff.

ОВЧИ

Т.Иногомовдан ёзиб олувчи
И.Икромов,

Allegro (♩ = 138)

poco a poco pp cresc.

crescendo

f

(♩ = 132)

f

Moderato (♩ = 92)

Tempo I

fp

poco

dim.

pp

ppp

БУРУЛЧА

Т.Иноғомовдан ёзиб олувчи И.Икромов.

Allegro (♩ = 132)

The image displays a musical score for a string ensemble, consisting of 12 staves. The music is characterized by a consistent rhythmic pattern of eighth and sixteenth notes. The score includes several dynamic markings: *f* (forte) appears on the 3rd, 5th, 6th, and 7th staves; *p* (piano) is marked on the 2nd staff; *poco* (poco) is used on the 10th staff; *a* (allegretto) is marked on the 11th staff; and *stringendo* (stringendo) is marked on the 12th staff. A tempo marking of $\text{♩} = 144$ is located between the 2nd and 3rd staves. The notation includes various note values, rests, and articulation marks such as accents and slurs. The score concludes with a double bar line and repeat dots on the final staff.

poco a poco

accelerando

ff

rit.

САРБОЗ

Т.Иноғомовдан ёзиб олувчи
И.Икромов.

Moderato

Allegro ♩ = 132

f

f

rit

rit

МУНДАРИЖА

Сўз боши	3
Дойра чолғуси ҳақида	4
Бошланғич дарс машғулотларини ўтказиш ҳақида	13
Дойранинг нота тизими	15
Безак турлари	17
Товуш кучини ифодалувчи белгилари	19
Ижро этиш характерини билдирувчи белгилар	20
Темп (суръат) турлари	21
Дойра	22
Товуш чиқариш услублари	24
Дойра ва фортепиано учун асарлар	
Г.Мушель. Тўрт қиз вариацияси "Балерина" балетидан	52
М.Ашрафи. Сўзсиз қўшиқ	57
Хоразм халқ куйи. Галалайлум	65
Хоразм халқ куйи. Лазги	72
Ф.Олимов. Шодиёна	81
Довул.	95
Овчи.	98
Бурулча.	99
Сарбоз.	101